

انی
۹،۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مکہ

کوہہا

رویدادہا

محمد علی وثوقی

محمد علی، وثوقی، ۱۳۳۰ -

مکه، کوهها، رویدادها / تألیف محمد علی وثوقی. مشهد: ایوار، ۱۳۸۴.

۲۴۰ ص. مصور.

(ISBN: 964-95950-4-x)

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

واژه‌نامه.

۱. عربستان - تاریخ ۲. مکه، کوهها، رویدادها. الف. وثوقی، محمد علی، ۱۳۳۰ -

ب. عنوان.

۹۵۷/۰۵۱۸

۵ ت ۹ ب / ۳۶۴ DP

۱۳۸۴

کتابخانه ملی ایران

۸۴-۲۷۴۳۶ م

مکه، کوهها، رویدادها

نویسنده

محمد علی وثوقی

ناشر: انتشارات ایوار

وزیری، ۲۴۰ صفحه، ۱۱۰۰ نسخه، چاپ اول، تابستان ۱۳۸۴

امور فنی و چاپ: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد

بها: ۲۱۰۰۰ ریال

ISBN: 964-95950-4-x

شابک ۹۶۴-۹۵۹۵۰-۴-x

فهرست مطالب

۷	پیش‌نیاز :
۱۳	بخش نخست : کره زمین و ویژگی‌های آن
۱۴	زمین :
۲۱	منابع بخش اول
۲۳	بخش دوم : رویدادهایی از بلندی‌های مکه
۲۴	۱- کوه‌های مکه و بعضی حوادث آن
۲۶	الف) کوه ابوقیس و برخی از رویدادهای آن :
۳۰	ب) کوه ثبیر و رویدادهایی از آن :
۳۱	ج) کوه صفا و بعضی از وقایع آن :
۳۷	د) کوه حجون و برخی از وقایع :
۵۶	۳- کوه‌ها و انبیاء :
۶۳	منابع بخش دوم
۷۷	بخش سوم : ام‌القری
۷۸	۱- مکه
۸۴	۲- کعبه
۱۰۲	منابع بخش سوم
۱۱۳	بخش چهارم : نقش غارها در حیات بشر
۱۱۴	غار
۱۱۷	بشر و غار :
۱۲۳	منابع بخش چهارم
۱۲۷	بخش پنجم : فرشته پیام آور وحی

۱۲۸.....	۱- جبرئیل :
۱۳۰.....	۲- وحی
۱۳۳.....	منابع بخش پنجم.....
۱۳۵.....	بخش ششم : بعثت بر فراز حراء - تداوم هجرت از ثور
۱۳۶.....	مداخل :
۱۳۹.....	کوه حراء :
۱۴۶.....	غار حراء
۱۵۸.....	کوه ثور :
۱۵۹.....	غار ثور :
۱۶۳.....	هجرت :
۱۷۱.....	منزلت حراء و ثور :
۱۷۸.....	منابع بخش ششم.....
۱۹۷.....	شناسنامه راهنما و منابع
۱۹۸.....	فهرست راهنما
۲۱۳.....	منابع مورد استفاده

پیش‌نیاز:

آنچه از نظر می‌گذرد، حاصل تحقیقاتی است که با بهره‌گیری از تفصیلات و عنایات خداوند سبحان، و با وجود مشغله عدیده گرد آمده است. پژوهش در ابتدا درباره کوه‌ها و غارهای حراء و ثور و وقایع مرتبط با آنها بود، لکن به تأکید دوستان، این کار به کوه‌های مکه و رویدادهای آن نیز تعمیم یافت و سعی شد تا در حد وسع، برخی از رویدادهایی که در کوه‌های مکه اتفاق افتاده‌اند، از آدم نبی‌الله (ع) تا خاتم رسول الله (ص)، مورد توجه قرار گیرند.

وقایع و رخدادهای کوه‌های پیرامون کعبه و شهر مکه بیش از عناوینی هستند که در نوشته حاضر بدان‌ها اشاره شده‌اند. بنابر این، کوشش شده رویدادهای برگزیده به نحوی متکی بر کوه‌های مکه باشند، تا با آگاهی از وقایع و قداست آنها، جایگاه والا و مقدسی که محل خلوت محمد خاتم پیامبران (ص) برای بعثت آخرین فرستاده خداوند بود، و بعثت که در درون غار حراء مزین به یاد عبادات و جلوت انبیاء و اوصیاء روی داد، و هجرت که از داخل غار ثور بر فراز کوه ثور آغاز گردید، مطمئن نظر صاحب‌دلان قرار گیرد.

نگارنده مطمئن نیست به رغم مساعی جدی توانسته باشد دلایل نزول نخستین آیات و فرامین خداوند، بر امین جزیره العرب بر فراز حراء و در داخل سنگ‌های سخت خارا، را روشن کرده باشد، برای جبران این نارسایی، برخی از کوه‌هایی که در بحران وقایع مکه و کعبه، از آدم ابوالبشر (ع) به این سو قرار داشتند، گزینش شده‌اند تا با احصاء و شرح مختصر بعضی از رویدادها، جایگاه، مقام و قداست آنها در برابر کوه‌های حراء و ثور معلوم گردد، و در نهایت برای خواننده این نتیجه حاصل شود که خداوند کریم، چه مکان‌های مقدسی را برای بعثت و هجرت خاتم النبیین (ص) برگزیده است.

دو مکان و محل جغرافیایی در مکه، یکی در شمال و دیگری در جنوب این شهر، با وجود تفاوت‌هایی که دارند، در حیات حضرت محمد بن عبدالله (ص)

و در تاریخ اسلام نقش‌های بارز و شاخصی داشته‌اند، در یکی بعثت رخ داد و از دیگری هجرت تداوم یافت. بعثت تاریخ ظهور اسلام است، که با خودسازی، عبادت، خلوت و جلوت رسول خدا (ص) توأم بود، بعثت پیروانی برای اسلام و اصحابی برای پیامبر (ص) تربیت کرد که با تحمل رنجها، مصائب و دشواری‌های بسیار، صبر و بردباری بر مصائب را وجه همت خویش قرار دادند، و فداکارانه در راه ترقی، تعالی و پیشرفت اسلام گام برداشتند، به طوری که الگو و نمونه مسلمانان پس از خود شدند.

در طول بعثت، در مکه، به رغم کوشش پیامبر (ص)، تعداد مسلمانان در دو دوره دعوت مخفی و علنی به سرعت افزایش نیافت، با این وجود، تقبل ناملايمات، مسلمین مکه را به اسوة پایداری تبدیل نمود و آنان آماده شدند برای حفظ و تداوم دین نوپای خود، از خانه، زندگی، کعبه و رسول خدا (ص) دور باشند و با هجرت خویش، دسایس کفار مکه را خنثی و یا کم اثر نمایند.

بعثت در چهل سالگی محمد بن عبدالله در مکه، در کوه حراء و در درون غار سنگی و سخت خارا، با فرود جبرئیل، فرشته وحی الهی، روی داد، شرایط خاص مکه، برخورد کفار قریش با مسلمانان و ... ایجاب می‌کرد تا تحولی بزرگ و در تداوم بعثت آن را تکمیل کنند، این رویداد عظیم به دستور خداوند مقتدر، در موقعیتی حساس، در «لیله المیت» در خانه رسول خدا (ص) و در مکه اتفاق افتاد تا عبرت بزرگی برای مکیان باشد.

رویداد بزرگی که اراده الهی بر انجام آن تعلق گرفت، از مکه آغاز و در نخستین مرکز دولت و حکومت اسلامی، مدینه، به بار نشست و ثمرات آن، تمدن عظیم اسلامی را بوجود آورد، جهان را فرا گرفت، و تمام ادیان، فرهنگ و تمدن دنیا را مدیون تعالیم اسلام نمود. این رخداد و تحول بزرگ، هجرت بود، حوادثی چند، بر وقوع هجرت و تعجیل آن مؤثر بوده‌اند:

هنوز مدت زیادی از حصر سه ساله شعب و محاصره اقتصادی مسلمانان در آن نگذشته بود که دو یار صمیمی پیامبر «ص»، حامی و پشتیبان اسلام و مسلمین در طول یک سال، یکی پس از دیگری در مکه درگذشتند و در قبرستان حجون مدفون شدند. متعاقب آن کفار قریش میدان را برای افزایش ایذا و اذیت مسلمانان و رسول خدا (ص) باز دیدند و در این خصوص از هیچ عمل ناروایی ابا نداشتند. در سال‌های ۱۱، ۱۲ و ۱۳ بعثت، برخی از اهالی یثرب در موسم حج به مکه آمده بودند، از میان آنان، عده‌ای در گردنه «عقبه» با رسول خدا (ص) بیعت کردند، مسلمانان یثرب در عقبه سوم (بیعت الحرب) با جان و مال خود حفاظت از اسلام، پیامبر (ص) و مسلمین متعهد شدند و از رسول خدا (ص) دعوت کردند تا به یثرب بروند.

پس از آنکه کفار مکی از پیمان بیعت الحرب و نتایج آن مطلع شدند به توطئه کشتن پیغمبر خدا (ص) مصمم شدند و برای اجرای آن موعدی را مقرر و همگی پایبند و هم عهد به انجام آن گردیدند.

چند ماه پس از آخرین بیعت عقبه، پیامبر (ص) به مسلمانان اجازه مهاجرت به یثرب دادند و آنان بصورت ممکن خود را به این شهر رسانیدند و مورد استقبال و پذیرایی مسلمانان یثرب قرار گرفتند. خروج مسلمانان از مکه و عدم امکان ایذا و اذیت آنان توسط کفار مکه، آرامش خاطری برای رسول خدا بود. با این همه آن حضرت به اتفاق تنی چند از نزدیکان در مکه، در انتظار انجام تکلیف ماندند.

با نزول فرمان الهی و اجازه هجرت، رسول الله (ص)، پسر عم خویش علی مرتضی (ع) را به جانشینی در مکه منصوب کرد، و او را مأمور خلق «لילה المبيت» فرمود، و خود شبانه از میان انبوه کفار مکه که خانه ایشان را در محاصره داشتند، از خانه خود که مبدأ هجرت بود و از شهر خارج و عازم جنوب مکه، که در جهت عکس حرکت به یثرب بود روان شدند، پیامبر (ص) از قلل بلند ثور بالا

رفتند و در غار مقدس آن با اطمینان به الطاف خفیه الهی آرام گرفتند. به این ترتیب هجرت برای تداوم و تکمیل بعثت آغاز شد.

هجرت، نخستین عامل در راه پیشرفت، تحول، ترقی و رونق ادیان الهی بوده است، با نزول فرمان خداوند، رسول خدا(ص) دست به اقدامی ناب، بارز و نمایان زدند، کاری بزرگ، اقدامی اصیل، و سازنده، حرکتی که می‌بایست قابل مقایسه بابعثت پیامبر باشد، حرکات بزرگ همیشه از آن مردان بزرگ است و مردان بزرگ همیشه نادرنند.

کوه ثور و غار ثور، ناجی جان پیامبران زیادی از خطر معاندان بوده است. آن شب که غار ثور میزبان خاتم رسولان بود، در پذیرایی از میهمان خویش از هیچ کوششی دریغ نکرد، خداوند عظیم سربازان خود را مأموریت داد تا: عنکبوت با تنیدن تار، کبوتر با خوابیدن بر روی تخم‌های خود در کنار در غار و درخت، نشانه سرسبزی در ورودی غار، بر عظمت میزبانی ثور بیفزایند تا ثور در راه خدمت به پیامبر(ص) کمال را به اتمام رساند، گویا غار ثور قصد رقابت با حرا داشت، زیرا در حدود سیزده سال قبل، در غار حراء بعثت نبوی روی داده بود، و آن شب غار ثور نیز آستان هجرت تاریخ ساز رسول الله (ص) بود.

از آنجا که هجرت مکمل بعثت است، پس مکان وقوع این دو رویداد بزرگ نیز بایستی در رقابت و تلاش برای تکمیل یکدیگر باشند، تا برای اهالی مکه امکان طعنه زدن بر مسلمانان یثرب نباشد، کفار بدکرداری که هر چیزی را بهانه قرار می‌دادند و می‌توانستند بعثت رسول خدا در غار حراء را افتخاری برای خود بدانند، با هجرت نبوی از بلندای رفیع و عظیم کوه ثور، و متعاقب آن استقبال بی‌نظیر مسلمانان یثرب و مردم قبایل گوناگون این شهر از محمد رسول الله (ص)، آنچنان وحشتی بر کفار مستولی شد که آنان ناگزیر از افزایش خشم و جنگ آفرینی بر علیه اسلام و رسول خدا(ص) شدند. با اطمینان باید گفت که دیگر دیر شده بود، زیرا پیامبر اسلام از مکه خارج گردید، اهالی یثرب، این شهر را به مدینه

النبی تغییر نام دادند و مدینه پایتخت دولت و حکومت اسلامی شد، هجرت پیامبر(ص) ادامه دهنده راه بعثت و مکمل آن گردید و اسلام راه انتشار و جهانی شدن را یافته بود.

از آن پس غارهای حراء و ثور از آنچنان قداست، شرافت و بزرگی در نزد مسلمین جهان برخوردار شدند، که این دو غار در طول دوره اقامت حجاج در مکه معظمه، محل عبادت و خلوت میلیون‌ها مسلمان می‌شوند، و از حدود ۱۴۰۰ سال قبل به این سو، صدها میلیون مسلمان افتخار زیارت غارهای حراء و ثور را یافته‌اند و بالا رفتن بر بلندای کوه‌های حراء و ثور و عبادت در آنها را مایه مباهات خویش می‌دانند.

اینک که تحقیق حاضر با عنوان: «مکه، کوه‌ها، رویدادها» آماده انتشار می‌شود، یادآوری موارد زیر را لازم می‌دانم:

از اهل نظر و تمام عزیزان انتظار می‌رود نگارنده را برای رفع نواقص آن ازارانه طریق دریغ نکنند و با الطاف خود برای تکمیل کار مذکور بر نویسنده منت گذارند. با این تأکید که حراء مبداء نزول وحی الهی، پیش از آن مکان خلوت و عبادت انبیاء و خاتم پیامبران حضرت محمد(ص) بود که علی مرتضی(ع) در کنار ایشان در درون غار جمال انوار الهی را می‌دید و ثور محافظ جان انبیاء و رسول خاتم بود که هجرت از آن تداوم یافت.

- برای سهولت در دسترسی به منابع، در آخر هر بخش، شماره شناسه، شماره صفحه و اسم کتاب مورد استفاده آمده و در صفحات پایانی این تحقیق نیز شناسنامه منابع براساس فهرست الفباء متکی بر اسم کتاب تنظیم شده است. امید این که سلیقه نگارنده در اتخاذ این شیوه مورد ایراد واقع نشود.
- از استاد ارجمند جناب آقای محمد نظری هاشمی عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد به خاطر تأکید بر انتشارات تألیفات در زمان حیات و از استاد گرامی جناب آقای دکتر

- وکیلی عضو هیأت علمی گروه مذکور در خصوص تأکید بر چاپ و نشر آثار و نیز مروری بر این تحقیق سپاسگزاری و قدردانی فراوان دارم.
- از تأکید دوستان ارجمندم جناب آقای دکتر علیرضا عاشوری استاد دانشگاه فردوسی مشهد برای اصرار در انتشار این تحقیق و سایر کارها و جناب آقای دکتر محمود اکرامی‌فر که زحمت تورق و سپس انتشار آن را برعهده گرفتند تشکر می‌کنم.
 - از جناب آقای محمود خیرخواهان که متقبل تاپ «مکه، کوه‌ها، فراز و فرودها» بودند، و نیز از همه کسانی که به هر نحو نگارنده را از آغاز تا انتها برای تحقیق، تدوین، چاپ و انتشار و پخش آن مدد رسانیده‌اند قدردانی می‌نمایم.
 - در دوران تحقیق و تدوین «مکه، کوه‌ها، رویدادها» از صبوری توأم با مهر و محبت اعضاء خانواده و مخصوصاً همسر عزیزم که بی‌دریغ و بدون هیچ مزاحمتی در به ثمر رسانیدن آن یاریم دادند سپاسگزار هستم.
- در سال‌هایی که به امر تحقیق برای «مکه، کوه‌ها، رویدادها» اشتغال داشتم پدرم در قید حیات بودند ولذا قلباً مایل بودم، نخستین اثر تحقیقی خویش را به حضور ایشان تقدیم کنم، لکن مقدر الهی برآن تعلق گرفت تا درغیاب آن بزرگوار و با عنایات خاص خداوند سبحان و مساعدت دوستان، اثر مذکور منتشر شود، از این رو برکات و دعای خوانندگان ارجمند را تقدیم روح پرفتوح پدرم کرده‌ام.

مشهد مقدس

محمدعلی - وثوقی

سال ۱۳۸۲